

Мр Сања БАТИЋ
ДП ДЕС Нови Сад

UDK 343.533 : 7.061
Прегледни научни рад
Примљено: 20.10. 2011.

Плагијаризам као вид девијантног понашања у научноистраживачком раду

Апстракт: Основни циљ рада је анализа присутности плагијаризма у науци и његовог третирања у законима који регулишу питање интелектуалног власништва у Републици Србији. На основу прегледа релевантне литературе долази се до закључка да проблематика овог преступа код нас још није адекватно схваћена. Досадашња истраживања квалитета научног рада и објављених научних чланака код нас указују на висок степен академског непоштења што може веома штетити угледу наших научника, а свакако нарушава интегритет научног рада. Овакво стање захтева промене у законском третирању плагијаризма у науци и увођење казни за преступнике. Такође је неопходно формирати установу која ће се бавити заштитом етичких аспеката научноистраживачког рада. У међувремену, потребно је да рецензија научних чланака обухвати и проверу присутности плагијаризма.

Кључне речи: интелектуална својина, плагијаризам, научноистраживачки рад.

Увод

Циљ научног рада представља утврђивање истине и стога је свака врста обмане у потпуној супротности с принципима и вредносним системом на којима се он заснива. Од научника се очекује интелектуално поштење манифестовано у изношењу истине, у признању сумњи у властите закључке или знање, као и у спремности да се повуку тврдње и ставови уколико даља проучавања покажу недовољну образложеност и утемељеност (Кундачина, 2005:342). Досадашња истраживања показују да научници нису увек људи који предњаче по својим интелектуалним, моралним и духовним квалитетима. Као што се дешава у осталим делатностима, тако се и у науци догађа да неки актери ставе властити интерес испред интереса професије и друштва, па прибегну разним видовима девијантног понашања како би остварили личне циљеве. Најчешће помињани видови академског непоштења су коришћење идеја и резултата других особа без навођења њиховог рада међу референцама (пла-

гијаризам¹), варање на испитима, фабриковање података и резултата, промена и злоупотреба података и резултата (фалсификовање), двоструко публикување научних радова у серијским публикацијама, подешавање података (манипулација подацима, сакривање неприкладних података, преваре). Савић дефинише плагијаризам као „неовлашћено преузимање туђих идеја, резултата, делова текста или читавог рада без навођења оригиналног извора и, самим тим, сматра се једним од најтежих случајева интелектуалног непоштења у научноистраживачком раду“ (Савић, 2006, према Добрић, 2007:442). Игњатовић наводи да се плагијаризам у науци манифестује у „коришћењу туђе систематике рада, идеја или директном преписивању и преузимању туђег рада“ (Игњатовић, 2009:290). Критеријуми за оцену плагијаризма могу бити квантитативни или квалитативни. Што се тиче квантитета, могуће је плагирати део или целу реченицу неког рада, одломке или читава поглавља, па и целокупан рад других аутора. Овај критеријум се може и квантификовати у форми процентуалног изражавања колики део рада чини плагирани текст. Према начину прикривања извора плагирања, тј. квалитету плагирања, разликују се следеће врсте плагијаризма: дословно преписивање (copy & paste плагијаризам), замена оригиналних речи у плагираној реченици синонимима, мозаик плагијаризам (patchwork, парафрагијаризам), плагијаризам парафразирањем или плагијаризам дословним превођењем радова писаних на страним језицима.

Овај рад има за циљ да представи тренутно стање у области правне заштите интелектуалне својине у области научноистраживачког рада и прикаже податке о присутности плагијаризма у Републици Србији. У раду ће бити коришћена дефиниција интелектуалне својине према којој је „интелектуална својина општи, правно-технички појам за одређене креације људског ума и комерцијалне симболе који представљају бес телесна добра. Ова нематеријална добра могу да уживају заштиту на основу различитих нивоа искључивих права која су слична својинским, што омогућује комерцијализацију и експлоатацију тих добара на тржишту“ (Марковић, 2007:1).

Правни оквир заштите интелектуалне својине

Интелектуална својина је веома чест објекат драстичних повреда права и неовлашћеног коришћења интелектуалних дела које попримају карактеристике организованог криминала, при чему се висина против-

---

¹ Према мишљењу одређеног броја лингвиста, реч *плагијаризам* није својствена српском језику, односно да је за ову појаву примеренији израз *плагијаторство*. Ипак, у раду ћемо користити израз *плагијаризам* с обзиром да је већ дуже време одомаћен у текстовима и расправама које се односе на ову тематику. Осим тога, и одређене установе, попут Центра за евалуацију у образовању и науци, у својим актима користи термин *плагијаризам*.

правне имовинске користи, прибављене извршењем кривичних дела у овој области, мери у милијардама америчких долара годишње, на светском нивоу (Бановић, Ђокић, 2003:2).

Питање интелектуалног власништва није ограничено само на науку већ је, чак и у значајнијој мери, предмет бављења права везаних за индустријско власништво. Потписујући *Париску конвенцију о заштити индустријске својине*, 1883. године, наша земља је, заједно са још 10 држава (Белгијом, Бразилом, Француском, Гватемалом, Италијом, Холандијом, Португалијом, Ел Салвадором, Шпанијом и Швајцарском), била међу првима које су препознале потребу да се интелектуална својина заштити правном регулативом. У међувремену је наступила глобална промена у третирању интелектуалне својине на шта указује и чињеница да овај документ данас подржавају 173 државе потписнице. Ова конвенција се може сматрати прекретницом после које је дошло до низа промена у правним регулативама у циљу категорисања интелектуалног власништва у оквир приватнога, темеља капиталистичке организације економије. Међутим, само потписивање *Конвенције* није пратило повећање поштовања права на интелектуалну својину тако да наша држава у овој области и даље каска за развијеним земљама. У циљу обезбеђивања услова за имплементацију *Бернске конвенције за заштиту књижевног и уметничког рада* и *Париске конвенције заштите индустријског власништва*, 1883. године је основана специјална институција под називом Уједињени интернационални биро за заштиту интелектуалне својине. Права на интелектуалну својину су прецизније дефинисана тек седамдесетих година 20. века, потписивањем *Конвенције о установљењу Светске организације за интелектуалну својину* 1967. године.

Унаточ активној партиципацији, крајем 19. века у креирању основа за законску заштиту интелектуалне својине Република Србија не развија потребан законски оквир, већ ова права остају у надлежности одредби *Кривичног закона* (Сл. лист ФНРЈ, бр. 133/51) и *Закона о ауторском праву* (Сл. лист ФНРЈ, бр. 36/57) који се тичу кривичних дела повреде ауторског права (Тањевић, 2011:141). Република Србија креира правни оквир и отпочиње са развојем мера кривичноправне заштите тек 2002. године, када Влада Републике Србије доноси *Одлуку о образовању комисије за борбу против пиратерије* (Сл. гласник РС, бр. 91/02). Уследиле су измене *Кривичног законика РС*, усвајање *Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала* (Сл. гласник РС, бр. 61/05), затим усвајање *Закона о посебним овлашћењима ради ефикасне заштите интелектуалне својине* (Сл. гласник РС, бр. 46/06). Потписивањем *Споразума о стабилизацији и придруживању Европској заједници*, 2007. године, Република Србија се обавезала да ће заштита интелектуалне, индустријске и комерцијалне

својине у року од пет година од потписа *Споразума* досегнути ниво земаља чланица Европске заједнице у заштити и обезбеђењу средстава за спровођење ових права (члан 75, стр. 42, анекс VII, стр. 333, 334). Због тога су сви закони који се тичу интелектуалне својине реформулисани и усклађени са европским стандардима. У Републици Србији су за заштиту интелектуалне својине меродавни следећи закони: тренутно на снази *Закон о патентима* (Сл. гласник РС, бр. 115/2006), *Закон о ознакама географског порекла* (Сл. гласник РС, бр. 18/2010), *Закон о ауторском и сродним правима* (Сл. гласник РС, бр. 104/2009), *Закон о жиговима* (Сл. гласник РС, бр. 104/2009), *Закон о заштити топографија интегрисаних кола* (Сл. гласник РС, бр. 104/2009) и *Закон о правној заштити индустријског дизајна из области интелектуалне својине* (Сл. гласник РС, бр. 104/2009). Влада Републике Србије је, на седници одржаној 23. јуна 2011, усвојила *Стратегију развоја интелектуалне својине за период од 2011. до 2015. године*. Међутим, без обзира на постојање законске регулативе, у Србији је практична имплементација заштите интелектуалне својине, за разлику од развијених земаља, на веома ниском нивоу јер је промена односа државе према интелектуалној својини произашла више из инструменталних разлога – придруживање Европској унији, него што се јавила као последица развијања друштва и формирања културе поштовања интелектуалне својине.

Према Марковићу, „суштина права интелектуалне својине није у томе да она дају позитивна власничка права на креације ума, већ је то једна врста превентивног права које се односи на одређене тржишне активности других лица ради спречавања неовлашћене комерцијализације креација ума („производити, користити, продавати“) без сагласности власника права, у оквиру различитих ограничења: временских, територијалних, изузетака фер употребе (нпр. слободна употреба у сврхе наставе) и јавног интереса (нпр. антитрустовска правила, заштита потрошача)“ (Марковић, 2007:4).

Права и заштита интелектуалне својине су регулисани:

1. ауторским правима и правима сродним ауторском праву;
2. правима индустријске својине која обухватају:
  - проналазачко право (патенти, корисни модели, топографије интегрисаних кола, нове биљне сорте, know-how или пословне тајне),
  - право знакова разликовања (жигови, имена порекла и географске ознаке, индустријски дизајн, пословно име),
  - право конкуренције (сузбијање нелојалне конкуренције);
3. кривичним законом.

Посматрано глобално, појам интелектуалног власништва увеле су западне земље које су потом формирале законску регулативу којом се штите права носиоца овог власништва, док бројне земље Истока ни дан

данас немају однос према њему као према приватној својини. Плагијаризам је у закону САД најсличнији прекршају званом *passing off* (дефинисаном као представљање нечијих добара и услуга као властитих). Овај прекршај спада у област цивилног права и захтева ниже стандарде да би се доказао, а не може се сматрати за крађу јер се, према закону, крађа нужно односи на објект или дефинисану вредност (Clarke, 2006). У САД се, према *Закону о ауторским правима*, приликом објављивања неког чланка ауторска права преносе са аутора рада на издавача часописа. У последње време све више часописа дозвољава ауторима да задрже власништво над својим радом, с тим да се посебним уговором дефинише право часописа да издаје и поново користи објављени рад. С друге стране, у земљама Истока, чији је најрепрезентативнији представник Кина, интелектуално власништво као и да не постоји. Ово је нарочито очигледно кад се разматра област индустрије. Непоштовање интелектуалног власништва у Кини делом је произашло из њихове жеље да се афирмишу на светском тржишту, а делом и из саме културе која на прво место ставља колектив, а потом појединца. Ross (према Myers, 1998) оцењује да се Кинези при отварању ка Западу боре да сачувају свој лингвистички и културални идентитет и да, према њиховој култури, знање припада друштву, а не појединцу. Националне културне норме одређују врсте оријентација на циљеве и тако посредно утичу на став према плагијаризму. Anderman и Midgley су утврдили да су тајландским студентима за оцену плагијаризма релевантније контекстуалне димензије (извор и мотиви), као и да они више толеришу плагијаризам уколико процењују да је заснован на личним и унутаргрупним интересима (Anderman, Midgley, 2004).

Не треба изједначавати плагијаризам и кршење ауторских права јер појам плагијаризам има шири обим, што произлази из тога што предмет плагирања могу бити и документи који нису (више) заштићени ауторским правима (Myers, 1998). Такође је битно уочити да се плагијаризам појединца негативно рефлектује на институцију или организацију у којој плагијатор ради, тј. коју наводи као афилијацију, а поред тога он нарушава и репутацију и углед издавача или часописа који објаве рад с елементима плагијаризма. Институције и издавачи такође сnose одређени део одговорности која произлази из атрибуција које им се приписују на основу тога што запошљавају или објављују радове научника који плагира.

У *Кривичном закону Републике Србије* сама реч плагијаризам није директно коришћена, али се може схватити да неовлашћено јавно саопштавање ауторског дела, у целини или делимично, у циљу прибављања имовинске користи за себе или другог (чл. 199, ст. 1, 2 и 3) представља намерни плагијаризам. Предвиђене казне за овај чин су од шест месеци до пет година. Поред члана 199, санкцијама за неовлашћено

искоришћавање ауторског дела или предмета сродног права баве се и чланови 198, 200 и 201. Наведене одреднице из *Кривичног закона* се могу применити и у области научноистраживачког рада, у случају да се утврди да је аутор плагирао радове, као и уколико је у питању кршење проналазачког права и неовлашћено присвајање патента друге особе. Ипак, према сазнању аутора, овај законски оквир до сада није коришћен у санкционисању плагирања научних радова, чини се да се казне за академско непоштење доносе без знања научне јавности, у зависности од академске заједнице („клана“) којем припадају.

Етика научног истраживања

Етика научног истраживања и питање плагијаризма су у науци постали предмет разматрања тек у 20. веку. До тада се у филозофији науке сматрало да је наука објективна и истинита, те је као таква слободна од вредносног система сазнаваоца, затим и од социокултурног и историјског контекста. Делује као да је друштво било толико уверено у искреност побуда научника да се није ни помишљало да се неки облици девијантног понашања појављују и међу њима. Афирмација постпозитивизма, тј. релативистичких и конструктивистичких схватања покреће преиспитивање утицаја ненаучних фактора (традиције, интереса, вредности и личности сазнаваоца) на истинитост и процес научног сазнања. Према конструктивистичком схватању, знање је производ конструисања које је одређено социјалним положајем и односима научника који то знање креирају (Ристић, 1995:39). Оваква схватања потврђују анализе цитираности које показују да се цитати често размењују унутар одређених научних заједница (Шипка, 1995:184). Препознавање утицаја субјективних, психолошких (вредносни систем и моралност) и социолошких (групна динамика референтног научног круга, култура) чинилаца на научно сазнање изазвало је притисак да се развије објективно утемељено вредновање и оцењивање научног сазнања, што је разлог развијања сцијентометрије, науке која се бави анализом научног учинка.

Mitroff (према Ernø-Kjølhed, 2000:8) је на основу анализе интервјуа 42 научника ангажована на пројекту Apollo дошао до закључка да Мертон-ове норме научне делатности треба допунити њиховим опозитима, јер се у пракси понашају у зависности од услова. Тако је формирао дихотомни систем норми: комунализам – појединачност, универзализам – партикуларизам, незаинтересованост – заинтересованост, организовани скептицизам – догматизам, рационалност – нерационалност, емоционална преданост – неутралност. Укључивање норме партикуларности, по којој сазнаваоци имају специјално право на откриће, наглашава постојање права на интелектуалну својину, а укључивање норме заинтересованости имплицира могућност да неки аутори, понети

тежњом за личној сатисфакцијом и престижом, прекрше правила академског писања. Ziman сматра да су Merton-ове норме карактеристичне за академско окружење, а да рад научника у неакадемским окружењима (индустријским организацијама и владиним лабораторијама) карактеришу норме као што су власништво, локална примена, ауторитарност, наруцба и стручност које су ближе Mitroff-овим појмовима (Ziman, према Ernø-Kjølhede, 2000:9).

Конструктивистичко становиште имплицира да би се у научним круговима у којима постоји толеранција према девијантном понашању могло очекивати и учесталије плагирање. Такође се може очекивати да ће у дисциплинама у којима је вредносни систем више ослоњен на корист бити и већа инциденца плагијаризма, што је и потврђено истраживањима (Rettinger и Jordan; McCabe и Treviño; Baird према Smith, Davy, Rosenberg, Haight, 2009) која показују да студенти економије и менаџмента више прибегавају варању него остали. Исти резултати су добијени и за особе које су завршиле факултет, па су тако McCabe, Butterfield и Treviño нашли да је 56 % дипломираних економиста и менаџера изјавило да је прибегавало варању, док је исто изјавило 47% особа из осталих професија (McCabe, Butterfield, Treviño, 2006:299-300). Даље се може очекивати да ће у дисциплинама, као и у научним круговима у којима важе боље дефинисана и строжија правила академског писања бити мање присутан плагијаризам.

Постоје научни кругови који споре постојање интелектуалног власништва сматрајући знање за социјални конструкт произашао из интеракције аутора и читаоца, научне заједнице, претходних аутора и њихових сазнања (Hannabuss, 2001; Clarke, 2006). Постмодернисти и постструктуралисти тврде да аутори постепено конструишу текстове користећи претходно написане текстове, сазнања и дискурсе, услед чега је сваки текст композиција других текстова. Ово становиште, које би условило редефиницију плагијаризма и измену права на интелектуално власништво, до сада није утицало на званични став академске јавности, нити на измену правних регулатива.

Плагијаризам у научноистраживачкој делатности

У Закону о научноистраживачкој делатности Републике Србије (Сл. гласник РС, бр. 110/2005, 50/2006 - испр. и 18/2010) постоји јасна инструкција да научноистраживачки рад треба да води откривању нових знања, као и да је у раду важно поштовати стандарде науке, струке и етике научноистраживачког рада. Предвиђено је да се за вредновање квалитета научноистраживачког рада користе међународни стандарди и критеријуми (чл. 5 и 7), затим и строге казне за плагирање – у члану 88 је наведено да се истраживачко звање може одузети ако се

утврди да научни радови на основу којих је кандидат изабран у звање представљају плагијате. Законом није јасно одређено која институција је надлежна да утврди присутност плагијата, као ни орган надлежан за санкционисање и превенцију академског непоштења услед чега ово начелно опредељење нема практични утицај, а одговорност подељена на све актере научне сцене постаје занемарљива (Darley, Latané, 1968). Последица ове дифузије одговорности је да се о плагијаризму не извештава и да не постоје јавно доступни подаци о кажњавању плагирања код нас.

С обзиром да је у друштвеним и хуманистичким наукама акценат на разумевању и интерпретацији резултата (Ernø-Kjølhede, 2000), плагирање нечијег размишљања се може изједначити са присвајањем открића или иновације који су мерило научног учинка у природним и техничким наукама или медицини. У развијеним научним срединама се детекцији, санкционисању и превенцији плагијаризма и осталих облика академског непоштења посвећује врло велика пажња. Академско особље се при потписивању уговора о раду обавезује да мора избегавати плагијаризам. Професионални стандарди, укључујући *Етички кодекс Америчког друштва психолога* (2002), санкционишу плагијаризам посебним одредбама. Оформљене су посебне институције (канцеларије за истраживачки интегритет, *Offices of research integrity*) при разним универзитетима, које се баве различитим видовима нарушавања академских начела, укључујући плагијаризам (Вучковић Декић, 2006:85). Санкције ових тела изузетно су оштре и обухватају и одузимање радних права. Још су оштрије санкције које проистичу из законских норми које штите интелектуално власништво. Плагијаризму се посвећује посебна пажња у образовном процесу, од средње школе па надаље. Високошколским установама су на располагању нове комерцијалне технологије као што су *Turnitin* или *Glatt*, које омогућују детекцију плагијаризма и које се све масовније користе.

Питање плагијаризма је релевантно и за организације и институције које се баве вредновањем научног учинка, као и за оне које на основу научног учинка распоређују награде или одређена средства. Данашњи критеријуми за вредновање и квантификацију научноистраживачких резултата су засновани на броју објављених и рецензираних научних радова за које се даље рачунају високо валидни сцијентометријски индикатори научног учинка – цитираност и продуктивност. Плагијаризам омета валидност обе процене научног учинка на основу продуктивности и цитираности. Плагирањем се губи функција цитирања која се састоји у представљању заснованости написаног рада на претходном знању и признавању доприноса претходних сазнаваоца науци (Merton, према Samacho-Miñano, Núñez-Nickel, 2009:758).

Заштита права интелектуалне својине треба да охрабрује креативност, подстиче напредак науке, културе, технологије, економије и друштва уопште, затим треба да осигура материјалну и моралну надокнаду ствараоцима и да сигурност сазнаваоцима да властита интелектуална достигнућа јавно представе без страха да ће њихов рад бити отуђен. Хебранг Гргић (2004) наводи да неки аутори не објављују своје радне материјале и апстракте уколико знају да ће се њихови радови отворено коментарисати јер се боје крађе идеја. Вероватно је да многи научници стрепе од крађа њихових идеја, нарочито у земљама у којима закон о заштити интелектуалног власништва није доследно примењиван. Међутим, према Мертон-овом мишљењу, објављивањем се истраживање штити од плагијаризма јер је у том случају научна јавност правовремено упозната са његовим доприносом (према Garfield, 1980:505).

Проблематика ауторских права над научним чланцима је делимично обрађена у Закону о ауторским и сродним правима где се одређује да „име аутора мора бити наведено током сваког јавног саопштавања дела осим ако је то, с обзиром на конкретан облик јавног саопштавања, технички немогуће или нецелисходно“ (чл. 15). У чл. 73 истог закона је наведено да се издавачким уговором преноси право умножавања ауторског дела на издавача. У овом закону нису посебно обрађена ауторска права научника у односу на објављивање, али се на основу упутстава наведених у *Условима коришћења и ауторским правима*, у Српском националном цитатом индексу (SCIndeks), може закључити да уредници научних часописа сматрају да ауторска права над објављеним чланцима у целини припадају издавачима часописа.

Методологија утврђивања присутности плагијаризма и преглед досадашњих истраживања

Истраживања плагијаризма се врше провером присутности плагијаризма у већим корпусима публикованих научних текстова, студијама случаја и анкетним испитивањима научника или студената у којима се тражи да процене властиту склоност ка плагијаризму или дају запажања о присутности плагијаризма у науци. Реалнију процену даје провера присутности плагијаризма у објављеним текстовима коришћењем неког од постојећег сервиса за утврђивање плагијаризма, него анкетно испитивање. Barrie и Presti су предложили да се публиковани радови прегледају помоћу интернет претраживача по узору на истраживање Wronskog, који је помоћу библиографске базе података Medline прегледао рад Jandruszky-ог и тако лоцирао оригиналне текстове плагирираних делова текста (Barrie, Presti, 2000). Ова методологија се састоји у томе што се проверава сличност реченица са одређеним скупом претходно објављених текстова. McCullough и Holmberg су известили да су помо-

ћу Google-овог претраживача на узорку од 260 теза идентификовали 27,14% потенцијално сумњивих радова (McCullough, Holmberg, 2005). Нешто касније, исти аутори су помоћу интернет претраживача Google прегледали 376 теза из области науке и инжењерства и идентификовали 67,6% сумњивих радова, а при том се испоставило да коришћени претраживачи нису идентификовали у потпуности исте радове (McCullough, Holmberg, 2005). Ови истраживачи нису даље анализирали овај проблем јер им је фокус био на поређењу ефикасности претраживача.

Центар за евалуацију у образовању и науци (ЦЕОН) је, 2010, у форми накнадно објављеног дописа „Мере против плагијаризма и сродних појава – предлог“, упућеног Министарству за науку и технолошки развој, известио о резултатима детекције плагијаризма утврђеног коришћењем сервиса под називом iThenticate, једног од тренутно најбољих сервиса за те намене. iThenticate производи iParadigms, а користе издавачи водећих светских часописа, удружени у систем CrossRef. Ово истраживање се није завршило простом квантификацијом, већ су завршну оцену дали експерти изричући коначан суд и о квалитету утврђеног плагијаризма.

Без обзира на ефикасност методологије прегледа, досадашња истраживања присутности плагијаризма су била углавном анкетног типа, тако да се на основу њих не могу поуздано оценити праве размере ове појаве (Hagstrom, Gaston, према Garfield, 1980; Hall према East, 2010; McCabe, Butterfield, Treviño, 2006). Учесталост овог феномена је тешко проценити, а присутне су и опречне оцене његове учесталости код реномираних научника. Garfield оцењује да је плагијаризам редак феномен, али наводи истраживања према којима бројни научници оцењују како су били плагириани (Garfield, 1980). Hagstrom је на основу анкетног истраживања на узорку од 1.309 научника дошао до сазнања да је 52% испитаника било у ситуацији да наиђе на часопис у коме је неки други аутор објавио њихове резултате без навођења њиховог рада као извора, а 25% испитаника је претпоставило да је плагијатор знао за претходна истраживања (Hagstrom према Garfield, 1980:505). Gaston је на узорку од 203 научника установио да је 50% испитаника приметило како су их други научници плагирали, а 13% плагираних научника је сматрало да је то било намерно (Gaston према Garfield, 1980:505). Студија извршена у САД је показала да је 15,5% истраживача променило „дизајн, методологију или резултате истраживања услед притиска из извора финансирања“ (Hall, према East, 2010:72).

McCabe је на основу студије у којој је учествовало 15.904 студената најбољих универзитета у САД дошао до резултата да је 66% студената варало макар једном, а 12% је плагирало 4 и више пута (McCabe према Barrie и Presti, 2000). Унаточ бројним мерма превенције академског непоштења, утврђено је да је оно у студентском добу попримило размере епидемије. Према истраживању Центра за академски интегритет,

више од 75% студената је укључено у неки облик преваре (Hutton, 2006). Може се само претпоставити какви би били резултати када би се анализирао присуство плагијаризма у радовима наших студената, који без знања о методологији и етици писања научних радова пишу семинарске радове, често мотивисани само оценом и жељом да их заврше што пре.

Повремено се догађа да експерти за одређену област препознају у радовима колега плагијаризам и стога упозоре научну јавност на овакве радове у форми неке врсте студије случајева (Garfield, 1980; Myers, 1998; Вучковић Декић, 2006, Илић, Делић, 2001; Игњатовић, 2009). Ово је, међутим, веома редак начин извештавања о плагијаризму јер научници углавном избегавају јавну конфронтацију и нису спремни на правни поступак који би вероватно покренула друга страна. Овај приступ је погодан за утврђивање модалитета плагијаризма и процену намере плагијатора.

У нашој земљи се пиратерија и кривотворење не проучавају систематски тако да, осим повремених информација у средствима јавног информисања, нема прецизнијих истраживања њихових инциденци и модалитета (Тањевић, 2011:141). Исто тако се код нас углавном јавно не обзнањују сазнања о томе да је нека учена особа плагијарала. Међутим, према до сада нејасно систематизованим подацима, плагијаризам је присутан у научним радовима објављеним код нас. За најмеродавнији податак се може узети већ поменути, накнадно објављен допис – „Мере против плагијаризма и сродних појава – предлог“ (ЦЕОН, 2010), упућен Министарству науке и технолошког развоја, а објављен на сајту Центра за евалуацију у образовању и науци. У овом допису је приказан извештај о присутности дупликата у 87.112 чланака објављених у домаћим часописима, у периоду од 2000. до 2009. године. Међу 2.165 прегледаних радова домаћих аутора објављених на енглеском језику у домаћим часописима референцираним у Српском националном цитатом индексу (SCIndeks) идентификовано је 243 аутоплагијата и плагијата, што чини чак 11,10% радова. Коришћена методологија истраживања се подудара са методологијом предложеном од стране *Barrie-ja* и *Presti-ja* (Barrie, Presti, 2000).

Илић и Делић су указали научној јавности на присуство плагијаризма у универзитетском уџбенику из области за коју су експерти (Илић, Делић, 2001). У питању је плагијаризам великог обима, а коришћени су готово сви модалитети плагирања – дословно плагирање, парафразирање и мозаик плагијаризам. Плагијатор је користио и белешке са предавања одређених научника без навођења њиховог имена међу изворима.

У септембру 2009. године јавност је обавештена да су професори Педагошког факултета у Сомбору поднели кривичну пријаву Општинском јавном тужилаштву у овом граду против тадашњег декана, теретићи га за плагијаризам (Кукић, 2009). Наведено је да је декан неовлашћено користио научне радове 11 аутора из Србије и иностранства.

Професори су рекли да су обавестили домаће надлежне институције и ауторе плагираних радова. О овом случају даље није писано и изгледа да је поступак обустављен, али сама оптужба није јавно демантована.

Игњатовић је детаљно анализирао присутност и модалитете плагијаризма у уџбенику из криминологије који је објавио један од предавача Правног факултета Универзитета у Подгорици за потребе наставе (Игњатовић, 2009:290). Испоставило се да је уџбеник, од предговора до библиографије, препун плагијата. С обзиром на то да је учињени преступ веома озбиљан, Игњатовић је претпоставио да уџбеник није први плагијат овог аутора, те је проверио докторски рад и један од публикованих чланака осумњиченог (Игњатовић, 2009:307, 308). Испоставило се да је у чланку, као и у докторском раду, присутна већа количина плагијата, што чини основ да одговарајућа комисија провери оригиналност докторске дисертације и других радова аутора, као и да се покрене поступак кажњавања осумњиченог уколико се докаже да је плагирао. Перић (Перић, 2010) и Николић Ристановић (Николић Ристановић, 2010) су се такође обратили научној јавности да посведоче о присутности плагијаризма у радовима осумњиченог.

Међутим, особа оптужена за плагирање је негирала све оптужбе, наводећи да су у питању клевете настале на основу анализе неауторизоване скрипте, уз детаљно образложење због чега Игњатовићеве критике нису тачне и најаву тужбе за клевету (Ракочевић, 2010). Анализа ових чланака указује на сву сложеност проблема и непријатности које се могу јавити приликом јавног реаговања на плагијаризам, а које већина научника настоји да избегне. Управо због тога је неопходно да се за проверу плагијаризма формирају посебне, неутралне комисије које ће објективно утврдити да ли је у питању плагијаризам (или неки други вид академског непоштења) и, ако јесте, какве санкције треба да снесу починиоци прекршаја. Научна јавност није упозната са разрешењем овог спора, тако да није јасно да ли је оптужени заиста плагирао, а ако јесте, да ли је био кажњен.

Да ли због великог броја одговорних или због недовољне свести о важности научних часописа, наши часописи не показују знатнији напредак у контроли плагијаризма, те им плагијатори лако могу промаћи. Изгледа да још увек донекле важе негативна запажања Шипке, према којима домаћу периодику карактерише велики број материјалних грешака, лоша опремљеност радова, недовољно добро преведени апстракт, лош рецензентски поступак и грешке у класификацији радова (Шипка, 1996; 2001:16). Овим негативним карактеристикама се могу придружити и корупција при избору радова, као и неукључивање процедуре за проверу присутности плагијаризма у радовима пре објављивања. На пасивност државе и уредника часописа у вези са решавањем овог проблема указује и чињеница да је ЦЕОН закључио допис са нај-

вом да ће самостално наставити да ради на овом проблему јер Министарство за науку и технолошки развој и часописи нису испунили очекиване обавезе (ЦЕОН, 2010).

Шипка је закључио да се одговорност за лоше стање у нашој науци може поделити на све актере научног рада, што значи да би се могли позвати на одговорност надлежно министарство, уредници, издавачи, библиотеке и научни радници (Шипка, 2001:16). Дакле, постоји много одговорних, али нико није задужен да се бави решењем тог проблема. Питање је у којој мери овакви описи стања, без транспарентних казни и санкција, стварају услове за поделу одговорности, услед које нико нема осећај да треба да реагује (Darley, Latané, 1968). Дескрипција плагијаризма без приказа казни може бити контрапродуктивна и зато што упознаје научну јавност са чињеницом да се плагијаризам код нас толерише. Да би се у случајевима девијантног понашања ефикасно реаговало, потребно је да се за сваког актера тачно дефинише област одговорности. Тако би за случај плагијаризма било потребно да Министарство за науку и технолошки развој прихвати да је као финансијер одговорно за избор часописа које ће спонзорисати, што значи да је донекле одговорно за критеријуме који се користе у евалуацији часописа. Уредници би требало да прихвате одговорност за мере које предузимају да би упутили ауторе у стандарде који се користе у дотичним научним часописима, као и за квалитет обављених рецензија. Корисници би требало да прихвате улогу активне научне јавности која шаље своје критике рада уредништву или директно ауторима.

Центар за евалуацију у образовању и науци (ЦЕОН) је помоћу цитатне анализе утврдио да постоји повезаност између стратегије објављивања научних радова и криминалног понашања, јер се испоставило да су професори умешани у аферу Индекс имали високу продуктивност, а ниску цитираност (Шипка, 2007:2-3). Оваква стратегија указује да овим професорима није био важан квалитет, него квантитет којим су осигуравали висок положај на листама за добијање новчаних награда које су, према тада важећем правилнику, биле засноване на продуктивности и категоризацији часописа у којем је рад објављен. Плагијаризам је нађен у објављеним радовима једног од професора ухапшеног у акцији Индекс, као и у радовима доцента са домаћег факултета друштвеног усмерења (Шипка, 2007:3). Последице су биле повлачење рада и извињење редакције високо вреднованог домаћег часописа ауторима који су у овом часопису објављивали радове. Плагијаризам великог обима је утврђен у раду једног асистента Филозофског факултета у Београду. Часопис Филозофског факултета, који је објавио тај рад, због тога није предложен за укључивање у ИСИ цитатне индексе иако је био прихватљив према осталим критеријумима.

Помоћу сличне методологије истраживања, као што су је користили ЦЕОН (2010), McCullough и Holmberg (2005) и Holmberg и McCullough (2005) утврђивана је присутност плагијаризма у научним чланцима реферисаним у Српском цитатном индексу, сврстаним у област друштвених наука, написаним на енглеском језику, а објављеним у неком од домаћих научних часописа. Резултати ове анализе, на узорку који је чинило 936 научних чланака и 1.129 истраживача, запослених на универзитетима, институтима и осталим установама, који су писали провераване чланке, потврђују да истраживачи за које је утврђен неки вид плагијаторског понашања имају већу продуктивност, а мању цитираност (Батић, 2010).

Закључак

Мада је у последњих десетак година Република Србија учинила велики напредак у области заштите интелектуалних права, чини се да неке од кључних манифестација кршења овог закона измичу постојећој регулативи. Тањевић сматра да ће усвојене мере бити корисне ако се буду коректно спроводиле, за што је потребно обезбедити и едуковати стручни кадар за примену прописа, а затим обезбедити и бољу координацију релевантних државних органа (полиције, царине, инспекција, судова, тужилаштва и Завода за интелектуалну својину) кроз креирање стандардизованих процедура прибављања релевантних информација (Тањевић, 2011:156). Иста ауторка наводи да је потребно да се укључе сви друштвени и политички актери, као и да се врши превенција у виду формирања јавне свести о томе шта је интелектуална својина и зашто је потребно да се она штити.

Проблематика плагијаризма је код нас још увек проблем који припада кршењу моралних норми, а не закона. Плагијаризам представља непоштовање права на интелектуално власништво, а закони који се тичу интелектуалног власништва штите пре свега оно што је заштићено код Завода за интелектуалну својину – патенте, заштитне жигове и издавачка права. Док се чињеница да је неко преписао нечији рад може доказати уз велико залагање, готово нерешив проблем наступа кад треба доказати да је неко некоме украо идеју. Чињеница да се готово и не може наћи судска пресуда према којој је неко кажењен за плагијаризам указује да овај феномен овде још није адекватно схваћен, што има за последицу да се овакво понашање код нас често испољава.

Промене у законском третирању плагијаризма су у науци праћене променом схватања улоге научника у развијању научног сазнања и јављањем потребе да се евалуира научни рад. У оквиру евалуације научног рада се поставља задатак да се установи присутност плагијаризма, који је један од видова кршења интелектуалне својине. Провера прису-

тности плагијаризма представља један вид контроле квалитета рада, а нарочито је важна јер штити меродавност цитираности и продуктивности при вредновању научног учинка. Потребно је јасније дефинисати институције које ће се бавити етиком научноистраживачког рада, имплементацијом закона који штите право на интелектуално власништво у области науке и кажњавањем преступника.

За објављивање научних радова са елементима плагијаризма одговорност носе и часописи. Да се претпоставити да научни часописи у којима има више плагијаризма недовољно добро врше рецензију, али и да сами истраживачи препознају часописе којима могу послати плагијарни рад без страха да ће бити ухваћени. Такође је важно за часописе да јасно нагласе које стандарде писања аутори треба да поштују (APA, Chicago, MLA), или да изнесу детаљна правила за стандарде писања уколико се одлуче да користе нека своја. Радови који се објављују у нашој периодици, за разлику од радова објављених у врхунским светским часописима, не пролазе кроз проверу присуства плагијаризма. Резултати претходних истраживања показују да је и у земљама које штите право на интелектуално власништво ово право у тој мери угрожено да су морали да формирају посебне институције којима је главни задатак бригаа о проблемима кршења научноистраживачке етике и заштите интелектуалних права. Неопходно је да се и код нас уведе добра пракса иностраних часописа која се састоји у провери присутности плагијаризма, и да се обавља превентивно, у процесу уређивања часописа. Домаћи часописи који немају довољно финансијских средстава да би осигурали коришћење сервиса iThenticate, власништва предузећа iParadigms, могу да користе сервис Viper (<http://www.scanmyessay.com/viper-plagiarism-scanner.php>) док се не одлуче да прихвате позив ЦЕОН-а да се колективно претплате на неки од бољих, комерцијалних сервиса. Овај сервис има следеће погодности: бесплатан приступ, велику базу радова на располагању, солидну графику и могућност паралелног поређења плагијарног и оригиналног рада. Међутим, треба знати да ће бити проблем постојећим сервисима проверавати присутност плагијаризма у радовима на српском језику и да ће прецизан преглед бити могућ тек када се развије сервис за проверу радова писаних на српском језику.

Како је код нас прихватањем болоњских принципа образовања дошло до јачања притиска да се што више објављује, треба очекивати да ће многи научници, случајно или намерно, учинити овај прекршај, и зато је неопходно упућивати их да проучавају основне вредности научног рада, методологију истраживања, као и принципе академског писања. Сам појединац треба научној раду да приступи одговорно и плански. Испитивања показују да непланско истраживање често води у случајне плагијате (Light, Patterson, Chung, Healy, 2004). Тренутно стање у нашој науци указује на то да постоји потреба да се у академске наставне пла-

нове и програме укључи и курс академског писања којим ће се студенти едуковати о писању научних радова, нарочито о стандардима цитирања којих се ваља придржавати при писању, и да се контрола присутности плагијаризма започне већ у студентским данима. Такође би било добро да се научници упознају са електронским алаткама Zotero (<http://www.zotero.org>) које служе за организацију научног рада.

Литература:

1. Anderman, E. M., Midgley, C., (2004). *Changes in self-reported academic cheating across the transition from middle school to high school*. Contemporary Educational Psychology, 29, стр. 499-517.
2. Бановић, Б., Ђокић, З., (2003). *Проблеми кривично правне заштите ауторских и других сродних права у Републици Србији*, Безбедност, год. 45, бр. 5, Београд, стр. 2-12.
3. Barrie, J., Presti, D., (2000). *Digital plagiarism – The web giveth and the web shall taketh*. Journal of Medical Internet Research, 2(1), е6. Преузето 20. 4. 2010. са интернет адресе <http://www.jmir.org/2000/1/e6/>
4. Батић, С., (2010). *Модалитети и корелати плагијаризма у српској периодици*, магистарски рад, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду.
5. Camacho-Miñano, M., Núñez-Nickel, M., (2009). *The Multilayered Nature of Reference Selection*. Journal of the American Society for Information Science and Technology, 60 (4), стр. 754-777.
6. Центар за евалуацију у образовању и науци, (2010). *Мере против плагијаризма и сродних појава*, Преузето 15. 8. 2011. са интернет адресе: http://ceon.rs/pdf/dopis_mntr_plagjarizam.pdf
7. Clarke, R., (2006). *Plagiarism by Academics: More Complex Than It Seems!*. Association for Information Systems, 7, 2. Преузето 20. 4. 2010. са интернет адресе: <http://www.rogerclarke.com/SOS/Plag0602.html>
8. Darley, J. M., Latané, B., (1968). *Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility*. Journal of Personality and Social Psychology, 8, стр. 377-383. Преузето 28. 10. 2011. са интернет адресе: http://psychology.okstate.edu/faculty/jgrice/psyc3214/Darley_Latane_1968.pdf
9. Добрић, С., (2007). *Плагијаризам и како га спречити?*, Војносанитетски преглед, 64(7), стр. 442-443.
10. East, J., (2010). *Judging plagiarism: a problem of morality and convention*. Higher Education The entity from which ERIC acquires the content, including journal, organization, and conference names, or by means of online submission from the author.: The International Journal of Higher Education and Educational Planning, 59, стр. 69-83.

11. Ernø-Kjølhede, E., (2000). *Scientific norms as (dis)integrators of scientists?* WP 14, Department of Management, Politics and Philosophy Copenhagen Business School. Преузето 20. 4. 2010. са интернет адресе <http://www.cbs.dk/departments/mpp>
12. *Ethical Principles of Psychologists. Code Of Conduct.* (2002). Преузето 20. 12. 2008. са интернет адресе <http://www.apa.org/ethics/code2002.pdf>
13. Garfield, E., (1980). *From Citation Amnesia to Bibliographic Plagiarism.* Current Contents 12(23), стр. 5-9.
14. Hannabuss, S., (2001). *Contested texts: issues of plagiarism.* Library Management, 22 (6-7), стр. 311-318.
15. Хебранг Гргић, И., (2004). *Контрола квалитете знанствених чланака објављених у електроничкој средини,* Вјесник библиотекара Хрватске, 47(1-2), стр. 78-86. Преузето 20. 4. 2010. са интернет адресе: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/88/vbh/God.47\(2004\), бр.1-2](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/88/vbh/God.47(2004), бр.1-2)
16. Holmberg, M., McCullough, M., (2005). *Anti-Plagiarism Tools: Scirus v. Google.* IATUL Proceedings. Преузето 7. 5. 2010. са интернет адресе <http://www.iatul.org/conference/proceedings/vol15/PAPERS/scirus61.pdf>
17. Hutton, P. A., (2006). *Understanding student cheating and what educators can do about it.* College Teaching, 54, стр. 171-176.
18. Игњатовић, Ђ., (2009). *Недозвољено посезање за туђим у науци – студија случаја,* Анали Правног факултета у Београду, 57(2), стр. 289-309.
19. Илић, П., Делић, М., (2001). Др Милан Милошевић „Систем државне безбедности“ – или кићење туђим перјем, Безбедност, 5, стр. 685-699.
20. Кукић, Ђ., *Новинари удаљени са седнице,* Данас, 30. 9. 2009. Преузето 20. 3. 2010. са интернет адресе: http://www.danas.rs/vesti/srbija/vojvodina/novinari_udaljeni_sa_sednice.41.html?news_id=173129
21. Кундачина, М., (2005). *Истраживачка етика научног радника,* Педагогија, 60(3), стр. 340-349.
22. Light, L. L., Patterson, M. M., Chung, C., Healy, M. R., (2004). *Effects of repetition and response deadline on associative recognition in young and older adults.* Memory & Cognition, 32, стр. 1182-1193.
23. Марковић, М., (2007). *Општи увод у право интелектуалне својине,* Преузето 10. 4. 2008. са интернет адресе: www.zis.gov.rs/sr/pdf/seminari/6nov2007_uvod_u_pravo_is.pdf
24. McCabe, D. L., Butterfield, K. D., Treviño, L. K., (2006). *Academic dishonesty in graduate business programs: Prevalence, causes and proposed action.* Academy of management learning and education, 5, 3, стр. 294-305.

25. McCullough, M., Holmberg, M., (2005). *Using the Google search engine to detect word- for- word plagiarism in master's theses: a preliminary study*. College Student Journal, 39(3), стр. 435-441.
26. Myers, S., (1998). *Questioning author(ity): ESL/EFL, science, and teaching about plagiarism*, TESL-Teaching English as a Second or Foreign Language, 3, 2. Преузето 10. 4. 2008. са интернет адресе: <http://www.tesl-ej.org/wordpress/issues/volume3/ej10/ej10a2/>
27. Николић Ристановић, В., (2010). *Расправа о плагијаризму*, Анали Правног факултета у Београду, 58(1), стр. 362.
28. Перић, О., (2010). *Преузимање туђег у докторату*, Анали Правног факултета у Београду, 58(1), стр. 361.
29. Ракочевић, В. (2010). *Нека се чује и друга страна*, Анали Правног факултета у Београду, 58(1), стр. 340-360.
30. Ристић, Ж., (1995). *О истраживању, методу и знању*, Институт за педагошка истраживања, Београд.
31. Smith, K., Davy, J., Rosenberg, D., Haight, T., (2009). *The role of motivation and attitude on cheating among business students*. Journal of Academic and Business Ethics, V1. Преузето 20. 4. 2010. са интернет адресе: <http://www.aabri.com/manuscripts/JABE08002.pdf>
32. Шипка, П., (1995). *Цитатна анализа југословенске психолошке периодике 1981-1990: Утицајност и међусобно уважавање катедара за психологију*, Психологија, 28(1-2), стр. 195-206.
33. Шипка, П., (2001). *Наука у Србији: У сусрет евалуативној држави*, Центар за евалуацију у образовању и науци, Београд. Преузето 20. 4. 2010. са интернет адресе www.ceon.org.rs
34. Шипка, П., (2007). *Коментар на „Јавно обраћање Управника студентских група Филозофског факултета у Београду Националном савјету за знанствени и технолошки развој Републике Србије“* (објављено на сајту НСПМ 11. 12. 2007). Преузето 10. 12. 2008. са интернет адресе: www.ceon.rs/pdf/komentar_na_javno_obracanje.pdf
35. Тањевић, Н., (2011). *Кривичноправна заштита права интелектуалне својине у Србији*, Безбедност, год. 53, бр. 1, Београд, стр. 140-157.
36. Вучковић Декић, Л., (2006). *Преваре и подвале у биомедицинским публикацијама*, Билтен за трансфузиологију, 52(2-3), стр. 83-85.
37. *Услови коришћења и ауторска права*, Сциндекс. Преузето 10. 4. 2010. са интернет адресе <http://scindeks.nb.rs/static/ebaut.asph?url=termsofuse.htm>
38. *Закон о ауторском и сродним правима Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 104/2009.
39. *Закон о научноистраживачкој делатности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 110/2005.
40. *Кривични законик*, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009 и 111/2009.

Plagiarism as a Form of Deviant Behaviour in the Scientific Research

***Abstract:** The main objective of this scientific paper is to analyze the presence of plagiarism in the science and its treatment in the laws governing the issue of intellectual property in the Republic of Serbia. A review of relevant literature leads to the conclusion that problems such breach are not yet adequately understood in our country. Previous research works and scientific quality of published scientific papers reveal a high level of academic dishonesty which can be very detrimental to the reputation of our scientists and certainly undermines the integrity of scientific work. This situation requires a change in the legal treatment of plagiarism in the science and the introduction of penalties for the offenders. It is also necessary to establish the institution to deal with the protection of the ethical aspects of scientific research. In the meantime it is necessary that the review of scientific articles includes checks for plagiarism.*

***Key words:** intellectual property, plagiarism, scientific research*